

УДК 821.111-311.6.09(075.8)

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2659.2024.36.02>

Ольга БОЙНИЦЬКА, д-р філол. наук, доц.

ORCID ID: 0000-0002-1506-1557

e-mail: o.boynitska@knu.ua

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ПІСЛЯ ВАЛЬТЕРА СКОТТА: АНГЛІЙСЬКИЙ ІСТОРИЧНИЙ РОМАН 1830–1840-Х РОКІВ

Вступ. Розглядається своєрідність еволюції жанру історичного роману після його виходу на авансцену літератури першої половини XIX ст. завдяки "веверлієвському циклу" романів В. Скотта; простежується подальший розвиток жанру в англійській літературі ранньовікторіанської епохи та середини XIX ст., зокрема в доробку Дж. П. Р. Джеймса, В. Г. Ейнсворта, Е. Бульвер-Літтона, Ч. Кінгслі. Актуальність дослідження зумовлена потребою реінтерпретації проблем історії, взаємодії історії та літератури в контексті сучасного літературознавчого дискурсу. Мета наукового пошуку полягає у визначенні художніх доміант та основних напрямів розвитку історичного роману впродовж XIX ст.

Методи. Дослідження здійснене з використанням комбінованого підходу, який поєднує елементи історико-культурного, порівняльно-історичного та рецептивно-естетичного методів, жанрової та постмодерністської критики. Дослідницька стратегія також ґрунтується на методах семантичного, стилістичного, наратологічного, контекстуального, інтертекстуального та текстуального аналізу з елементами порівняльної типології.

Результати. Встановлено, що формування жанру історичного роману, його стрімко зростаюча популярність засвідчують процес зміщення естетичних доміант у художній літературі XIX ст. Популярність вальтерскоттівських романів збігається з інтенсифікацією інтересу до національної історії у вікторіанський період. Історичні праці Т. Карлайла та Т. Б. Маколея значно сприяють зростанню авторитету й популярності історичної романістики, справляють вплив на літераторів. Вікторіанські історичні романісти адеюють дотримання фактологічної достовірності. Водночас всередині жанру з'являється тенденція до шаблонної романтизації та міфологізації відтворень історії на догоду популярним смакам.

Висновки. Зростання популярності вікторіанських історичних романів не супроводжувалось удосконаленням їхніх художніх якостей – одночасно зі значною популяризацією жанр поступово втрачає найкращі риси, властиві вальтерскоттівській моделі. Англійські історичні романи середини XIX ст. тлумачать історію у зв'язку з актуальними проблемами свого часу, нерідко позначаються тенденційністю, дидактизмом, ідеологічною заангажованістю. Відтворення історії надавало вікторіанським письменникам змогу проілюструвати насамперед прогресивні зміни, уславити перемогу сучасного прогресу над "старими часами", відбиваючи, у такий спосіб, просвітницьке бачення історії, характерне також і для вікторіанського прогресивізму.

Ключові слова: вікторіанська література, історичний роман, Вальтер Скотт, Дж. П. Р. Джеймс, Вільям Гаррісон Ейнсворт, Едвард Бульвер-Літтон, Чарльз Кінгслі.

Вступ

Вальтерскоттівська романістика дала потужний імпульс для стрімкого розвитку жанру історичного роману в англійській літературі XIX ст. Настільки популярними, як за доби вікторіанства, художні відтворення історії будуть лише наприкінці XX – на початку XXI ст. (Бойницька, 2017). Повага до жанру історичного роману зберігається протягом усього вікторіанського періоду – усі провідні вікторіанські письменники зверталися до написання історичних романів, зробили принаймні одну пробу пера в історичному жанрі, і нерідко саме історичні романи ставали найбільш відомими творами у їхньому доробку.

Мета нашого наукового пошуку полягає у визначенні художніх доміант та основних напрямів розвитку історичного роману в літературі ранньої вікторіанської доби. Завданнями цієї розвідки є окреслити основні характеристики історичної романістики Вальтера Скотта, простежити подальшу еволюцію жанру в доробку його перших послідовників у 1830–1840-х рр. Актуальність нашого дослідження зумовлена потребою реінтерпретації проблем історії, взаємодії історії та літератури в контексті сучасного літературознавчого дискурсу.

Критичні статті та наукові розвідки, присвячені англійському історичному роману, які публікувалися протягом останніх десятиріч, засвідчують сталий інтерес науковців до цього жанру. У зарубіжному літературознавстві вікторіанський історичний роман вивчається доволі продуктивно й натепер існує чимало різноформатних наукових праць, присвячених розробці цієї теми. Нещодавно вийшла у світ монографія К. Кассіді "Сутінкові історії: ностальгія та вікторіанський історичний роман", у якій

розглядається історична романістика таких знаних вікторіанських письменників, як Е. Гаскелл, В. Теккерей, Ч. Діккенс, Дж. Еліот та Т. Гарді. Авторка аналізує романи цих авторів, присвячені подіям кінця XVIII – початку XIX ст., зосереджуючись на вивченні своєрідності відтворення в них настрою ностальгії (Cassidy, 2023).

Серед останніх робіт варто відзначити ґрунтовну монографію Т. Бреґґа "Простір і наратив у британському історичному романі XIX століття", у якій автор зосереджує увагу на проблемах нарративних і просторових моделей і різноманітних способах відтворення історії в романістиці В. Скотта, В. Г. Ейнсворта та Е. Бульвер-Літтона. Дослідник також аналізує своєрідність читацької рецепції історичної прози впродовж XIX ст. (Bragg, 2016).

У роботі "Історичний роман у Європі XIX століття: відображення реальності в історії та художній літературі" Б. Гамнетт простежує розвиток історичного роману та вивчає феномен його популярності в західноєвропейській літературі XIX ст., зокрема у творах В. Скотта, Ч. Діккенса, Дж. Еліот, О. Бальзака, Г. Флобера, А. Мандзоні й ін. Дослідник докладно розглядає способи репрезентації реальності в історичній прозі та проблеми взаємодії історіографії та літератури (Hamnett, 2011).

У ґрунтовному дослідженні "Історичний роман у Європі, 1650–1950" Р. Максвелл пропонує оригінальний погляд на історію жанру історичного роману, вивчає його витоки та своєрідність трансформації впродовж чотирьох століть у французькій, британській та американській літературі (Maxwell, 2009).

Історичне письмо нині потрапляє у фокус уваги й українських учених, які звертаються до вивчення проблем

© Бойницька Ольга, 2024

теорії жанру, своєрідності репрезентації історії у сучасній англійській літературі, взаємодії фактуального та фікціонального, особливостей поетики провідних англійських романістів кінця ХХ ст. (Бойніцька, 2016). У посібнику української дослідниці Н. Д. Білик "Англійський роман ХІХ ст.: Вальтер Скотт. Чарлз Дікенс. Роберт Луїс Стівенсон" розглядаються, зокрема, і проблеми вікторіанської історичної романістики (Білик, 2020).

Методи

Дослідження здійснене з використанням комбінованого підходу, який поєднує елементи історико-культурного, порівняльно-історичного й рецептивно-естетичного методів, жанрової та постмодерністської критики. Дослідницька стратегія також ґрунтується на методах семантичного, стилістичного, наратологічного, контекстуального, інтертекстуального та текстуального аналізу з елементами порівняльної типології.

Результати

Історичний роман поширюється в Європі на початку ХІХ ст. переважно як один із варіантів полеміки романтиків із Просвітництвом. Поезія, зокрема, епічна поема, у цей період ще естетично домінує над прозою, яка розглядається як міметичний засіб для зображення історичних подій. Однак інтерес до романного жанру невпинно зростає.

Невипадково, що жанр, який міг народитися й раніше з епічної традиції та з національних літописів, з'являється саме за доби романтизму, набуває окреслених форм, утверджується й поширюється у вікторіанський період. Специфіка суспільно-політичного контексту, у якому виникає й розвивається історичний роман, дає можливість побачити цей жанр як своєрідний результат епохи націоналізму, індустріалізації та революції.

Загально визнаним нині фактом є те, що жанрові параметри історичного роману окреслились у творчості Вальтера Скотта, і саме вальтерскоттівський роман сприяв поширенню історичного роману в літературі ХІХ ст. Вальтеру Скотту вдалося те, що не настільки добре вдавалося його попередникам – вправно й гармонійно поєднати історичний факт із художнім вимислом, а також передати й дозволити читачам відчувати унікальний характер минулих епох. Конфлікти в романах В. Скотта є універсальними, суперечності характерні не лише для відтворюваного автором періоду, а для всіх перехідних часів. До того ж історичні романи Вальтера Скотта з'являються напрочуд вчасно, адже велика популярність жанру історичного роману за доби романтизму почасти обумовлена значним інтересом до історіософії у цей період. Варто зауважити, однак, що творчість В. Скотта виходить за межі романтизму, точніше, у романному доробку "автора "Веверлі" окреслюється своєрідний варіант романтизму, який не виключає зв'язку з неокласицизмом і Просвітництвом.

Сам Вальтер Скотт, якщо й не був цілком свідомим своєї ролі засновника жанру історичного роману, вочевидь, припускав, що створює певну нову літературну форму. У загальній передмові до "веверлієвського циклу" він пояснює, що причиною анонімності публікації романів є переконання автора "Веверлі" в експериментальному характері творів, їхній незвичності для "смаку публіки" (Scott, 1846, p. 7). Коментуючи своєрідність назви роману "Веверлі, або шістьдесят років тому" у передмові до твору, В. Скотт зазначає, що відніс час дії у недалеке минуле, аби не асоціюватися з іншими романними жанрами, вже досить добре відомими його сучасникам (Scott, 1862, p. 1–2). А у присвяті, яка передує роману "Айвенго", В. Скотт переконує, що його твори відрізняються від інших "сучасних порожніх романів і

повістей" (Scott, 1854, p. 467) ретельним відтворенням деталей і прикмет історичної епохи.

Водночас письменник обґрунтовує необхідність порушення "антикварної" точності: "Для того, щоб викликати в читача хоча б якусь цікавість, необхідно викласти обрану вами тему мовою та у манері тієї епохи, за якої ви живете" (Scott, 1854, p. 469). Подібний переказ минулою мовою сучасності не повинен бути проекцією теперішнього в минуле: "Одна справа – вводити у твір слова й почуття, спільні для нас та наших предків, інша справа – наділяти предків мовою та почуттями, властивими виключно їхнім нащадкам" (Scott, 1854, p. 470).

Вальтер Скотт є визнаним засновником жанру історичного роману саме завдяки тому, що він – перший автор, який створив художній світ, керуючись цими виразно історичними принципами, заснованими частково на просвітницькому уніформітаризмі, частково на романтичному історизмі. Вальтерскоттівський роман з'явився в перехідний час – момент, коли один із цих двох способів погляду у минуле приходив на зміну іншому. На відміну від своїх попередників, авторів історичних і готичних творів, Вальтер Скотт не перевдягає сучасних йому персонажів в історичні костюми. Він також відмовляється забарвлювати минуле виключно кольорами минувшини, натомість увиразнює зв'язок минулого з теперішнім.

Історію письменник розуміє як минуле, що може бути перетвореним на теперішнє, водночас не втративши своїх унікальних ознак. Отже, у романах Вальтера Скотта вибудовується найважливіша складова жанру історичного роману – подвійна часова перспектива: погляд у минуле з позиції теперішнього та погляд у теперішнє з точки зору минулого. Такий подвійний фокус сам письменник ілюструє метафорою "часової ріки": "Подібно до людей, котрі пливають за течією глибокої та тихої річки, ми не помічаємо пройденої відстані, поки не поглянемо на зараз вже віддалену точку, звідки ми вирушили у путь" (Scott, 1862, p. 316). Теперішнє можна збагнути, лише дивлячись назад у минуле, а розуміння минулого починається з усвідомлення його віддаленості та відмежованості в часі.

Вальтер Скотт бачить минуле, як таке, що є реалізованим і прожитим. Водночас важливо зауважити, що відтворюючи минуле, В. Скотт не уславлює якийсь стабільний соціальний устрій – минулий або теперішній. Для письменника історія є динамічною картиною постійних змін. Він наголошує на зростанні, на народженні теперішнього з минулого, на прогресі у широкому сенсі. Отже, загалом це – оптимістичне бачення еволюційного розвитку. Однак ідея прогресу нерідко супроводжується відчуттям ностальгії за втраченими цінностями, властивими простішим суспільним формациям: гідністю, шляхетністю, честю, військовою майстерністю, героїзмом. Головне завдання сучасності, за Вальтером Скоттом, полягає в тому, щоб розпізнати в минулому ці чесноти, відмежувати їх від пороків і за їхньої допомоги пристосуватися до нового суспільного порядку.

25 романів "веверлієвського циклу", які виходили у світ з 1814-го по 1832-й роки, утвердили історичний роман як домінуючий тип прози в першій половині ХІХ ст. і створили ґрунт для подальшого плідного розвитку цього жанру в англійській літературі вікторіанського періоду. Показово, що серед знаних літераторів цієї яскравої доби англійського роману було небагато таких, хто утримався від створення історичного твору.

Популярність вальтерскоттівських романів була не єдиною причиною зростання інтересу до історії та його виразу у художній формі. Посилення відчуття

національної ідентичності, певною мірою спричинене процесом розширення Британської імперії протягом XIX ст., індустріалізація, яка зумовила швидкі соціальні й культурні зміни, сприяли інтенсифікації інтересу до національної історії та до минулого взагалі, а відтак – популярності жанру історичного роману.

До того ж, активний розвиток таких напрямів і рухів, як неоготика в архітектурі, Братство прерафаелітів у живопису, угруповання "молода Англія" на чолі з Бенджаміном Дізраелі в політиці, "оксфордський рух" у релігії дає змогу говорити про вікторіанський період, як про добу медієвізму, ідейна основа якого формулюється у працях Томаса Карлайла "Минуле та теперішнє", 1843 (Carlyle, 2008) і Джона Раскіна "Камени Венеції", 1851–1853 (Ruskin, 2009).

Історія за часів вікторіанства потрапляє в центр уваги науковців і становить предмет численних академічних досліджень, а історіографія справляє відчутний формуючий вплив на провідних вікторіанських романістів. Зростанню авторитету й популярності історичної романістики у вікторіанський період сприяє зокрема історична праця Томаса Бабінгтона Маколей "Історія Англії", 1849–1855 (Macaulay, 2019)¹.

Британський державний діяч, історик і літератор Т. Б. Маколей присвячує п'ять томів свого дослідження історії Англії від "Славної революції" до смерті короля Вільгельма III – короткому періоду з 1688-го до 1702-й рр. Праця стає напрочуд популярною, видається рекордними тиражами, перекладається майже всіма європейськими мовами. Водночас твір викликає полеміку, позаяк автор суттєво переглядає усталений погляд на деякі події національної історії. Йому також закидають необґрунтованість і безапеляційність суджень. За відомим висловом Карла Маркса, Томас Бабінгтон Маколей є "систематичним фальсифікатором історії", який "по змозі применшує факти" (Маркс, 1933, с. 618).

Маколей пропагує так звану "вігську історіографію", чи інакше – "вігську інтерпретацію історії" (Butterfield, 1981), яка прочитує минуле як пролог до теперішнього, а "Славу революцію" – як кульмінацію англійської історії, момент, коли темне феодальне минуле поступилося місцем гармонійному розвитку індустріальної та комерційної епохи.

Маколей дуже пишається англійською конституцією та поділяє з багатьма вікторіанцями захоплення матеріальним прогресом у XIX ст. Він обстоює ідею про те, що Англія не має потреби в революції французького зразка завдяки державній завбачливості в 1688 р. "Історія Англії", між іншим, відзначається блискучою літературною майстерністю, оригінальним вишуканим стилем, який надалі справить відчутний вплив на англійську публіцистику.

Поза тим, критична полеміка навколо історичного роману значною мірою визначалась концепцією історії Т. Карлайла, який наголошував на перевазі факту над вимислом: "Історія, врешті-решт, – це справжня Поезія; Реальність, за умови правильної інтерпретації, є значнішою, ніж Література" (Carlyle, 2012, р. xiii). Також, завдяки впливовій аргументації Т. Карлайла, історичні романи розглядалися як такі, що мають значний виховний потенціал (Carlyle, 2020).

Отже, історичний роман вікторіанської доби був націлений на відтворення історичної правди, на фактологічну достовірність, висвітлював нагальні актуальні проблеми свого часу. Він подекуди позначався певною

тенденційністю, дидактизмом та ідеологічною заангажованістю. Британський літературознавець Е. Сандерс (Andrew Sanders) слушно зауважує, що визначальною у вікторіанському історичному романі була ідея прогресивного поступу від давніх часів дотепер, а також загальна тенденція бачити в минулому "недовершену" версію теперішнього (Sanders, 1978, р. 30).

Автори вікторіанських історичних романів здебільшого відштовхувались від вальтерскоттівської моделі. Слідом за Вальтером Скоттом вікторіанські романісти зверталися до різноманітних періодів британської та європейської історії. У більшості творів масштабні історичні події, як і у романах Скотта, відбуваються переважно поза сценою, але відчутно позначають собою світ, у якому існують фікціональні персонажі. Реальні історичні особистості також з'являються, зазвичай на другому плані.

Першими послідовниками Вальтера Скотта у 1830–1840-х рр. були Дж. П. Р. Джеймс, В. Г. Ейнсворт та Е. Бульвер-Літтон.

1829 р. Джордж Пейн Рейнсфорд Джеймс (1799–1860) публікує свій перший історичний роман "Рішельє" (James, 1840) з імпліцитною присвятою Скоттові². Сам Вальтер Скотт, прочитавши роман, радить Джеймсові професійно взятися за літературну творчість. Відтак протягом наступних 30-ти років своєї письменницької кар'єри Дж. П. Р. Джеймс щороку видаватиме два-три, переважно кількатомних, романи. У сучасному оксфордському довіднику з англійської літератури зазначено: "Дж. П. Р. Джеймс написав історичних романів більше, ніж хто-небудь у змозі порахувати" (The Oxford, 2000, р. 483). Усі романи Джеймса мали читацьку популярність у свій час, проте надмірна продуктивність очевидно зашкодила довготривалій репутації письменника.

Окрім історичних романів, значну частину доробку Джеймса складають наукові дослідження. Найбільш відомою історичною працею є "Історія лицарства" (James, 1830). Дж. П. Р. Джеймс звертається до вивчення лицарства у відповідь на запит вікторіанського суспільства, у якому ідеали лицарства всіляко популяризувалися і використовувалися як орієнтир джентльменського кодексу честі, що набув особливого значення в умовах зростаючої індустріалізації, комерціалізації суспільства та розширення середнього класу.

Наскрізняний образ "самотнього вершника", який з'являється на початку багатьох творів Дж. П. Р. Джеймса, вочевидь є відлунням лицарських, зокрема, "артурівських" романів. Джеймс наполягає на тому, що лицарство варто вивчати не як інституцію, а як своєрідний дух – "цей великий та благородний принцип, якому немає іншого імені, ніж "Дух Лицарства" ("Spirit of Chivalry") (James, 1830, р. 15).

Не менш популярним аніж Дж. П. Р. Джеймс автором численних історичних романів у цей період був Вільям Гаррісон Ейнсворт (1805–1882). Серед найвідоміших творів письменника – так звані "Ланкаширські романи" (Index, 2023): "Ланкаширські відьми", 1848, "Мервін Клайтероу", 1857, "Летомська ліга: повість про громадянську війну у Ланкаширі", 1876, які загалом охоплюють чотири століття англійської історії. Найкращими в доробку В. Г. Ейнсворта також вважаються історичні романи "Джек Шеппард", 1839, "Лондонський Тауер", 1840, "Гай Фокс", 1841, "Старий Сент-Пол", 1841, "Віндзорський замок", 1843 (Index, 2023).

¹ Варто зауважити, що Т. Б. Маколей, так само, визнає вплив і висловлює пошану Вальтеру Скотту.

² На початку роману Дж. П. Р. Джеймс, не називаючи імені майстра, якому присвячує свій твір, зазначає: "Ваше ім'я є надто значним, щоб легковажно його використовувати, отже я не ставлю його в заголовку цієї сторінки" (James, 1840, р. 3).

Місце В. Г. Ейнсворта серед вікторіанських історичних романів окреслюється завдяки "топографічним" історичним романам на зразок "Собору Паризької Богоматері" Віктора Гюго. Ілюстративним прикладом "топографічного" роману в доробку письменника є "Лондонський Тауер". Художня своєрідність цього твору полягає насамперед у композиційному принципі, за яким не опис виступає нарративним контекстом, а нарATIV створює контекст для опису. Іншими словами, письменник ставить у центр оповіді історичний артефакт – архітектурну споруду та наповнює її персонажами – як вигаданими, так і історичними, – вибудовуючи декорації із фактуального матеріалу. Наміром письменника було "створити багато таких епізодів, які б дали змогу невимушено представити кожен релікт давньої будівлі – її вежі, каплиці, зали, кімнати, брами, арки та підйомні мости, – не залишивши жодної частини непроілюстрованою" (Ainsworth, 1841, p. ix).

Варто зауважити, що успіх історичних романів В. Г. Ейнсворта не був незмінним. Історики критикували змішування факту та вимислу у його романах, виражаючи занепокоєння тим, що подекуди надто віддалена від історичної достовірності художня інтерпретація образів історичних персонажів сприймається широкою читацькою аудиторією як фактуальний матеріал, як, наприклад, романтизований образ розбійника Діка Турпіна в романі "Руквуд", 1834 (Index, 2023). Водночас деякі реальні події викривляються в художніх творах, тяжіючи до форм готичного роману, наприклад, процес над "ланкаширськими відьмами" у 1612 р. (Palgrave, 2007, p. 61–62).

Уже наприкінці XIX ст. В. Г. Ейнсворту закидатимуть відсутність гумору та недостатню виразність образів. Сучасний літературознавець С. Т. Джоші (S. T. Joshi) назвав доробок Ейнсворта "приголомшливою сукупністю похмурих та нечитабельних романів" (Joshi, 2014, p. 195). А за оцінкою Н. Мак'юена (Neil McEwan), Дж. П. Р. Джеймс і В. Г. Ейнсворт – "слабкі, після Скотта, у своїх спробах відтворення минулого та навіть ще слабкіші, як сучасники Діккенса, у тому, що вони мають повідомити своєму часові. Цим вони відрізняються від багатьох вікторіанських історичних романістів, які тісно пов'язували історію з проблемами сучасності" (McEwan, 1987, p. 5).

Модель історичних романів Едварда Бульвер-Літтона (1803–1873) є децю складнішою, ніж у Дж. П. Р. Джеймса та В. Г. Ейнсворта. Першою, щоправда не дуже успішною, спробою в історичному жанрі став його четвертий роман "Девере", 1829 (Bulwer Lytton, 2021). Наступні ж історичні романи письменника матимуть велику популярність серед вікторіанських читачів.

Е. Бульвер-Літтон демонструє вражаючу ерудицію як у самих текстах, так і у передмовках і коментарях до творів. Він є першим вікторіанським письменником, який звертається до теми, надалі досить поширеної – відтворення італійської історії.

В історичних романах Е. Бульвер-Літтона "антикварність", повчальна героїка минулого подаються у своєрідному співвідношенні з теперішнім. Сам письменник зазначає, що його наміром є "точне зображення людських пристрастей та людського серця – незмінних за всіх часів!" (Bulwer, 1898, p. xiv). Однак Бульвер-Літтону бракує вальтерскоттівського відчуття історичної унікальності відтвореної епохи, і як наслідок, його римляни, середньовічні італійці та середньовічні англійці ледве відрізняються один від одного (Simmons, 2020, p. 42).

Історична романістика Бульвер-Літтона позначена певною тенденційністю у вікторіанському дусі. З одного боку, ностальгія за втраченим минулим, яка виявляється

вже в назвах романів через наскрізне повторення слова "останній": "Останні дні Помпеї", 1834, "Свобода без закону, або останній римський трибун", 1835, "Останній барон", 1843, "Гарольд, останній саксонський король в Англії", 1848 (Bulwer Lytton, 1898). З іншого – Бульвер-Літтон декларує свою віру у стійкі надійні цінності й чесноти прогресивних англійців.

Подібне поєднання ностальгії та прогресивізму, властиве і Вальтеру Скотту, й іншим авторам, відбиває перехідний характер першої половини XIX ст. "Як і Скотту, Бульвер-Літтону не вдається розв'язати свій власний внутрішній конфлікт між емоційним консерватизмом та інтелектуальним лібералізмом. [...] Він вірить у Прогрес, але не любить тих, хто його здійснює. Він високо цінує моральність, проте визнає, що благо зрештою народжується завдяки тим, хто нехтує нею. Він любить свободу, проте захоплюється сильними, майже деспотичними правителями" (Dahl, 1958, p. 71).

Бульвер-Літтон нерідко використовує історичні декорації для того, щоб проілюструвати свої політичні погляди, як, наприклад, у романі "Гарольд, останній саксонський король в Англії". Американський дослідник Кертіс Дал (Curtis Dahl) розглядає Бульвер-Літтона як письменника насамперед політичного, і навіть пропонує вирізнити політичний історичний роман як окрему форму історичної художньої літератури, якнайкраще представлену в доробку саме Бульвер-Літтона (Dahl, 1958, p. 61).

Якщо історична романістика 1830–1840-х рр. розвивається ще під дуже відчутним впливом Вальтера Скотта, то вже від середини XIX ст. жанр поступово трансформується, одночасно зі значною популяризацією втрачаючи найкращі риси, властиві вальтерскоттівській моделі.

Помітною постаттю в англійській літературі 1850–1860-х рр. є Чарльз Кінгслі (1819–1875), зокрема, відомий як автор історичних романів "Гіпатія", 1853 (Kingsley, 2021), "Уперед, на Захід!", 1855 (Kingsley, 2021) і "Геревард: останній англієць", 1866 (Kingsley, 1867). Особисті погляди Чарльза Кінгслі щодо історії, проілюстровані в його романах, в основному збігалися з поглядами, поширеними у вікторіанському суспільстві, і загалом відповідали читацьким смакам.

Найпопулярнішим у доробку письменника став роман "Геревард: останній англієць" – історія Гереварда, ватажка повстання англійців проти нормандського володарювання. Історія в романі Ч. Кінгслі міфологізується, а Геревард перетворюється на одну з найбільш романтизованих постатей англійської середньовічної історії. Промовистим є портрет героя: "Його обличчя вирізнялось надзвичайною красою, попри те, що підборіддя було надто довгим та важким, а очі мали вираз дивний і майже зловісний, позаяк одне з них було сірим, а інше блакитним" (Kingsley, 1867, p. 38).

"Геревард" певною мірою сприяв шаблонно романтизованому та міфологізованому відтворенню історії, яке набуватиме дедалі більшого поширення у пізньовікторіанський період, загрожуючи історичному роману небезпечно його перетворення на жанр масової літератури.

Дискусія і висновки

Саме в романах "верверлієвського циклу" визначаються такі найважливіші типологічні риси історичного роману, як-от гармонійне поєднання історичного факту з художнім вимислом, відтворення духу й атмосфери минулої епохи, універсальність конфлікту, його зв'язок із сучасністю. Минуле в романах В. Скотта "перекладається" мовою сучасності, однак, зберігає водночас свою оригінальність і відокремленість від теперішнього. Іншими словами, минуле залишається минулим, але стає

зрозумілішим і більш близьким. До того ж, у романістиці Вальтера Скотта формується найсуттєвіша складова жанру історичного роману – подвійна часова перспектива: погляд у минуле з позиції теперішнього та погляд у теперішнє з точки зору минулого. Збалансованість часової перспективи – тобто, з одного боку, збереження історичної автентичності, а з іншого – інтерпретація минулого з сучасних позицій – визначає ті історичні романи, які стали частиною історії літератури.

Окреслені "автором Веверлі" параметри жанру історичного роману слугуватимуть головним орієнтиром для численних художніх відтворень історії впродовж всієї вікторіанської доби. Жанр історичного роману плідно розвивається та набуває дедалі більшої популярності. Щоправда, зростання популярності вікторіанських історичних романів не супроводжувалося удосконаленням їхніх художніх якостей. Навпаки, одночасно зі значною популяризацією жанр поступово втрачає найкращі риси, властиві вальтерскоттівській моделі.

Успіх вальтерскоттівських романів суголосить посиленню інтересу до національної історії у вікторіанський період. Палкі шанувальники Вальтера Скотта з'являються й серед провідних учених-істориків середини XIX ст., чії наукові дослідження так само впливають на літераторів. Історичні праці Томаса Карлайла та Томаса Бабінгтона Маколея значно сприятимуть зростанню авторитету й популярності історичної романістики, справлятимуть вплив як на перших послідовників "шотландського чарівника", так і на письменників прийдешньої генерації. Характерно, що історичні романи у своїх творах прагнуть досягнути точності й переконливості істориків, тоді як історики широко залучають методи і прийоми художньої літератури, нерідко апелюючи до читацької уяви.

Вікторіанські історичні романисти з повагою ставляться до "фактів" і хоча у їхніх творах художньому вимислу, захопливому сюжету, самобутнім персонажам відведено чималий простір, дотримання фактологічної історичної достовірності для багатьох авторів є беззастережною вимогою. Так чи інакше, переважна більшість вікторіанських письменників-реалістів має за мету відтворення "історичної правди", можливість якого ніколи не ставиться ними під сумнів. Як учені-історики, так і читачі, прискіпливо цензурують історичні романи на відповідність фактам – "тому, що сталося насправді", за відомим твердженням німецького історика Леопольда фон Ранке. Надто вільна та віддалена від історичної достовірності художня інтерпретація подій і образів, вважається неприйнятною та піддається критиці. Вікторіанські історики й літературні критики непокоїлися можливим сприйняттям читацькою аудиторією вимислу як фактуального матеріалу.

Однак історичному роману не вдається зайняти місце поруч із науковою історіографією, адже всередині жанру посилюється тенденція до фікціоналізації відтворення історичних постатей і подій вочевидь на догоду очікуванню читацького загалу, як, наприклад, у романах Чарльза Кінгслі. Ця тенденція розвивається доволі стрімко й вже наприкінці століття істотно трансформує формат історичного роману, фактично перетворюючи його на популярний жанр масової літератури.

Слідом за Вальтером Скоттом, вікторіанські історичні романисти зверталися до різноманітних періодів британської та європейської історії, однак, найбільше їх цікавить доба середньовіччя, а також історія не надто далека – період Французької революції та наполеонівських воєн. Відтворення подій XVIII ст. надає вікторіанцям змогу проілюструвати прогресивні зміни, уславити

перемогу сучасного прогресу над "старими часами", відбиваючи у такий спосіб просвітницьке бачення історії, характерне також і для вікторіанського прогресивізму.

Отже, історія в англійських історичних романах середини XIX ст. інтерпретується насамперед як така, що суголосить актуальним проблемам вікторіанської епохи. Переважна більшість вікторіанських історичних романістів спирається на ідею тяглості історичного прогресу, наголошуючи на важливості зв'язку минулого й теперішнього, адже саме цей зв'язок надає значення історичним подіям і, зрештою, формує смисл історії.

Список використаних джерел

- Білик, Н. Д. (2020). *Англійський роман XIX ст.: Вальтер Скотт. Чарльз Діккенс. Роберт Луїс Стівенсон*. Київський національний університет імені Тараса Шевченка.
- Бойницька, О. С. (2016). *Англійський історіографічний роман кінця XX – початку XXI ст.: філософія жанру*. Видавець Карпенко В. М.
- Бойницька, О. С. (2017). *Англійський історіографічний роман поміж'я XX–XXI століття: генеза та жанрові модифікації* [Неопубл. дис. д-ра філол. наук]. Київський національний університет імені Тараса Шевченка.
- Маркс, К. (1933). *Капітал: критика політичної економії*, Т.1, кн. 1. *Процес продукції капіталу*. "Пролетар".
- Ainsworth, H. (1841). *The Tower of London: A Historical Romance*. Lea & Blanchard.
- Barry, J., & Davies, O. (Eds.). (2007). *Palgrave Advances in Witchcraft Historiography*. Palgrave Macmillan.
- Bragg, T. (2016). *Space and Narrative in the Nineteenth-Century British Historical Novel*. Routledge.
- Bulwer Lytton, E. (2021). *Devereux*. <https://www.gutenberg.org/cache/epub/7630/pg7630-images.html>
- Bulwer Lytton, E. (1898). *The Novels and Romances of Edward Bulwer Lytton*. Little, Brown.
- Butterfield, H. (1981). *The Whig Interpretation of History*. University of New South Wales Library.
- Carlyle, T. (2020). *On History*. <http://www.blupete.com/Literature/Essays/Best/CarlyleHistory.htm>
- Carlyle, T. (2008). *Past and Present*. <https://www.gutenberg.org/files/26159/26159-h/26159-h.htm>
- Carlyle, T. (2012). *The French Revolution*. Courier Corporation.
- Cassidy, C. (2023). *Twilight Histories: Nostalgia and the Victorian Historical Novel*. Brill.
- Dahl, C. (1958). *History on the Hustings: Bulwer-Lytton's Historical Novels of Politics*. In *From Jane Austen to Joseph Conrad: Essays Collected in Memory of James T. Hillhouse*. In R. C. Rathburn, M. Steinmann (Eds.). (pp. 60–71). University of Minnesota Press.
- Drabble Margaret (Ed.). (2000). *The Oxford Companion to English Literature*. Oxford University Press.
- Hannett, B. (2011). *The Historical Novel in Nineteenth-Century Europe: Representations of Reality in History and Fiction*. Oxford University Press.
- Index of the Project Gutenberg Works of William Harrison Ainsworth*. (2023). <https://www.gutenberg.org/cache/epub/57683/pg57683-images.html>
- James, G. P. R. (1840). *Novels by G.P.R. James*. Vol. 5. C. E. Kollmann.
- James, G. P. R. (1830). *The History of Chivalry*. H. Colburne and R. Bentley.
- Joshi, S. T. (2014). *Unutterable Horror: A History of Supernatural Fiction*. Vol. 1. Hippocampus Press.
- Kingsley, Ch. (1867). *Hereward the Wake, Last of the English*. Macmillan & Co.
- Kingsley, Ch. (2021). *Hypatia*. <https://www.gutenberg.org/cache/epub/6308/pg6308-images.html>
- Kingsley, Ch. (2021). *Westward Ho!* <https://www.gutenberg.org/ebooks/1860>
- Macaulay, T. B. (2019). *History of England*. <https://www.gutenberg.org/cache/epub/1468/pg1468-images.html>
- Maxwell, R. (2009). *The Historical Novel in Europe, 1650–1950*. Cambridge University Press.
- McEwan, N. (1987). *Perspective in British Historical Fiction Today*. Macmillan.
- Ruskin, J. (2009). *The Stones of Venice*. <https://www.gutenberg.org/cache/epub/30754/pg30754-images.html>
- Sanders, A. (1978). *The Victorian Historical Novel: 1840–1880*. Palgrave Macmillan.
- Scott, W. (1846). *The Novels of Sir Walter Scott, with all his introductions and notes*. Vol. 1. Robert Cadell.
- Scott, W. (1854). *The Novels of Sir Walter Scott, with all his introductions and notes*. Vol. 2. A. & C. Black.
- Scott, W. (1862). *Waverley – Or, 'Tis Sixty Years Since*. A. & C. Black.
- Simmons, J. C. (2020). *The Novelist as Historian: Essays on the Victorian Historical Novel*. Mouton.

References

- Ainsworth, H. (1841). *The Tower of London: A Historical Romance*. Lea & Blanchard.
- Barry, J., & Davies, O. (Eds.). (2007). *Palgrave Advances in Witchcraft Historiography*. Palgrave Macmillan.

- Bilyk, N. D. (2020). *English novel of the 19th century: Walter Scott. Charles Dickens. Robert Louis Stevenson*. Taras Shevchenko National University of Kyiv [in Ukrainian].
- Boinitska, O. S. (2016). *The English Historiographic Novel of the Turn of the 20th – 21st centuries: Philosophy of the Genre*. Karpenko V. Publisher [in Ukrainian].
- Boinitska, O. S. (2017). *The English Historiographic Novel of the Turn of the 20th – 21st centuries: Genesis and Modifications of the Genre*. – [Unpublished doctoral dissertation]. Taras Shevchenko National University of Kyiv [in Ukrainian].
- Bragg, T. (2016). *Space and Narrative in the Nineteenth-Century British Historical Novel*. Routledge.
- Bulwer Lytton, E. (2021). *Devereux*. <https://www.gutenberg.org/cache/epub/7630/pg7630-images.html>
- Bulwer Lytton, E. (1898). *The Novels and Romances of Edward Bulwer Lytton*. Little, Brown.
- Butterfield, H. (1981). *The Whig Interpretation of History*. University of New South Wales Library.
- Carlyle, T. (2020). *On History*. <http://www.blupete.com/Literature/Essays/Best/CarlyleHistory.htm>
- Carlyle, T. (2008). *Past and Present*. <https://www.gutenberg.org/files/26159/26159-h/26159-h.htm>
- Carlyle, T. (2012). *The French Revolution*. Courier Corporation.
- Cassidy, C. (2023). *Twilight Histories: Nostalgia and the Victorian Historical Novel*. Brill.
- Dahl, C. (1958). *History on the Hustings: Bulwer-Lytton's Historical Novels of Politics*. In *From Jane Austen to Joseph Conrad: Essays Collected in Memory of James T. Hillhouse*. In R. C. Rathburn, M. Steinmann (Eds.). (pp. 60–71). University of Minnesota Press.
- Drabble Margaret (Ed.). (2000). *The Oxford Companion to English Literature*. Oxford University Press.
- Hammnett, B. (2011). *The Historical Novel in Nineteenth-Century Europe: Representations of Reality in History and Fiction*. Oxford University Press.
- Index of the Project Gutenberg Works of William Harrison Ainsworth. (2023). <https://www.gutenberg.org/cache/epub/57683/pg57683-images.html>
- James, G. P. R. (1840). *Novels by G.P.R. James*. Vol. 5. C. E. Kollmann.
- James, G. P. R. (1830). *The History of Chivalry*. H. Colburne and R. Bentley.
- Joshi, S. T. (2014). *Unutterable Horror: A History of Supernatural Fiction*. Vol. 1. Hippocampus Press.
- Kingsley, Ch. (1867). *Hereward the Wake, Last of the English*. Macmillan & Co.
- Kingsley, Ch. (2021). *Hypatia*. <https://www.gutenberg.org/cache/epub/6308/pg6308-images.html>
- Kingsley, Ch. (2021). *Westward Ho!* <https://www.gutenberg.org/ebooks/1860>
- Macaulay, T. B. (2019). *History of England*. <https://www.gutenberg.org/cache/epub/1468/pg1468-images.html>
- Marx, K. *Capital. A Critique of Political Economy*. Vol. I. The Process of Production of Capital. Proletar [in Ukrainian].
- Maxwell, R. (2009). *The Historical Novel in Europe, 1650–1950*. Cambridge University Press.
- McEwan, N. (1987). *Perspective in British Historical Fiction Today*. Macmillan.
- Ruskin, J. (2009). *The Stones of Venice*. <https://www.gutenberg.org/cache/epub/30754/pg30754-images.html>
- Sanders, A. (1978). *The Victorian Historical Novel: 1840–1880*. Palgrave Macmillan.
- Scott, W. (1846). *The Novels of Sir Walter Scott, with all his introductions and notes*. Vol. 1. Robert Cadell.
- Scott, W. (1854). *The Novels of Sir Walter Scott, with all his introductions and notes*. Vol. 2. A. & C. Black.
- Scott, W. (1862). *Waverley – Or, 'Tis Sixty Years Since*. A. & C. Black.
- Simmons, J. C. (2020). *The Novelist as Historian: Essays on the Victorian Historical Novel*. Mouton.

Отримано редакцією журналу / Received: 31.05.24
Прорецензовано / Revised: 30.06.24
Схвалено до друку / Accepted: 17.09.24

Olga BOINITSKA, DSc (Philol.), Assoc. Prof.
ORCID ID: 0000-0002-1506-1557
e-mail: o.boinitska@knu.ua
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

AFTER WALTER SCOTT: THE ENGLISH HISTORICAL NOVEL OF THE 1830S – 1840S

Background. *The study examines the unique evolution of the historical novel genre following its rise to prominence in the first half of the 19th century, driven by Walter Scott's "Waverley Novels". The further development of the genre in early Victorian and mid-19th century English literature is traced, particularly in the works of G. P. R. James, W. H. Ainsworth, E. Bulwer-Lytton, and C. Kingsley. The relevance of the study is determined by the need to reinterpret issues of history, and the interaction between history and literature in the context of contemporary literary discourse. The goal of the research is to identify the artistic dominants and main directions of the development of the historical novel throughout the 19th century.*

Methods. *The research employs a combined approach that integrates elements of historical-cultural, comparative-historical, and reception-aesthetic methods, as well as genre and postmodernist criticism. The research strategy is also based on methods of semantic, stylistic, narratological, contextual, intertextual, and textual analysis with elements of comparative typology.*

Results. *It has been established that the formation of the historical novel genre and its rapidly growing popularity indicate a shift in aesthetic dominants in 19th-century literature. The popularity of Walter Scott's novels coincides with an intensified interest in national history during the Victorian period. The historical works of Thomas Carlyle and Thomas Babington Macaulay significantly contribute to the rising authority and popularity of historical fiction, influencing writers. Victorian historical novelists advocate for adherence to factual accuracy. At the same time, there emerges a tendency within the genre towards formulaic romanticization and mythologization of historical portrayals to cater to popular tastes.*

Conclusions. *The rising popularity of Victorian historical novels was not accompanied by an improvement in their artistic qualities. As the genre became more popular, it gradually lost the best features of the Walter Scott model. Mid-19th century English historical novels interpret history in connection with contemporary issues, often marked by bias, didacticism, and ideological engagement. The depiction of history allowed Victorian writers to illustrate progressive changes and celebrate the triumph of contemporary progress over the "old times," thereby reflecting the Enlightenment view of history that was also characteristic of Victorian progressivism.*

Keywords: *Victorian literature, historical novel, Walter Scott, G. P. R. James, W. H. Ainsworth, E. Bulwer-Lytton, and C. Kingsley.*

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.